

Nagy Zsolt

EGY HORVÁT MŰKERTÉSZ-CSALÁD, CHWOIKÁÉK MAROSVÁSÁRHELYEN (1901–1918)

A *műkertész* és *műkertészet* fogalom az 1830-as évektől kezdődően tűnik fel egyre nagyobb gyakorisággal a korabeli sajtóban, a gazdasági feljegyzésekben, a laccím-, ár- és árujegyzékekben, valamint egyéb forrásokban, dokumentumokban. Olyan évelő, egy- és kétnyári dísznövények, díszcserjék és díszfák (esetleg gyümölcsfák) termesztésével, kereskedelmével hivatásszerűen foglalkozó kertész szakembert értettek alatta, aki esetenként területrendezéssel, parkosítással, kerttervezéssel, -kialakítással és -fenntartással is foglalkozott, kertészeti árudát vagy virágboltot tartott fenn, nemesítési munkát végzett, szakmai tanácsadást nyújtott, így szolgálva ki a városi polgárok egyre növekvő virág- és dísznövényigényeit. Az előjárók és tehetősebb polgárok – igyekezvén felzárkózni nyugati mintákhoz – először „külföldi jelebb” műkertészeket igyekeztek megnyerni, foglalkoztatni, alkalmazni, de a századfordulóra megjelentek a helyi magyar, zsidó vagy egyéb nemzetiségű kertész vállalkozók is. Révai Nagy Lexikonának 1916-ban kiadott 14. kötete – bár már jelentősen felhígult, s megszűnőben, illetve átalakulóban volt a szakma – a következőképpen határozta meg a műkertész-hivatást: „Műkertész, a kerti díszítő növények kultúrájával és alkalmazásával, sőt kertek alakításával is foglalkozó kertész. Utóbbi esetben kertépítő, kerttervező, kerttechnikus, tájkertész címet is szokott viselni.”¹

A műkertészek ipartestületbe, országos egyesületbe való tömörülése a 19. század végéig váratott magára. A Magyar Műkertészek és Kertgazdák Cultur Egyesületének országos szakközlönye 1894–1903 között Szegeden jelent meg. Előldlapja a *Magyar Műkertészek és Kertgazdák Országos Szakközlönye* volt 1892–1893 között. E lapokból is tudjuk, hogy a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet révén csak a 3 éves szakoktatásban részesült, okleveles kertészeket tekintették hivatalos, „valódi” műkertészeknek, akik alkalmi munkákra

napszamosokat hívhattak, s 1–2, ritkábban több kertésztanoncot „tarthattak”. A tanoncok 3 éves gyakorlati képzést követően ún. tanulólevelet kaptak, majd néhány hónaptól 5–6 évig terjedően segédkertészekként helyezkedhettek el. Csak ezt követően válhattak maguk is műkertészekké.

A magyar néprajztudomány a közelmúltig kevés figyelmet fordított a 19–20. századi műkertész-társadalom vizsgálatára, éppen ezért csak szórványos adataink vannak arra vonatkozóan, hogy egy-egy műkertész tevékenysége milyen hatással lehetett adott térségek, települések (paraszti) kertkultúrájára. E tekintetben Csoma Zsigmond, illetve jelen tanulmány szerzője Keszthely és Marosvásárhely központokat kutatva jelentetett meg eredményeket,² Takács Katalin doktori értekezésben járta körül alaposabban a 19. századi magyarországi uradalmi kertészetek témáját, érintve benne a műkertészi hivatást is.³ A valódi monografikus áttekintés azonban várat még magára. Jelen esettanulmányban⁴ célom, hogy a horvát Chwoika műkertész-család 20. század eleji, marosvásárhelyi megjelenését a helyi és regionális sajtóban megjelent cikkek, újsághirdetések alapján némiképp rekonstruáljam.

Az idegenül csengő Chwoika⁵ név Bernády György első polgármestersége (1902–1912) idején tűnik fel a marosvásárhelyi városi magánkertészek névsorában. A família kutatását és tagjainak azonosítását megnehezíti, hogy a különböző írott forrásokban – sokszor még egy dokumentumon belül is – többféle módon örökölték meg a magyar fülnek furcsán hangzó délszláv családnevet: *Chwoika*, *Chwoyka*, *Chwoyka*, *Cwoika*, *Cvoika*, *Cvoyka*, *Kwoika*, *Kvoika*. E tanulmányban a leggyakrabban előforduló, s az általuk is gyakrabban használt *Chwoika* alakban tárgyalom őket.

A család eredete még pontosan nem tisztázott, tagjai feltehetően az úgynevezett rác-horvátok vagy

¹ RNL, XIV, 138.

² CSOMA Zsigmond 1997; NAGY Zsolt 2021. Jelen tanulmány egy korábban leadott kéziratot (Uő 2021a) Chwoikáékrol szóló részének jelentősen bővített, javított változata. A kutatás előrehaladtával újabb források, adatok birtokában néhány korábbi feltételezésem is itt nyer bizonyítást, illetve cáfolatot.

³ TAKÁCS Katalin 2017.

⁴ A kutatás az ELTE Márton Áron Szakkollégiuma által meghirdetett Szülőföldi Felsőoktatási Tanulmányi Támogatás segítségével valósult meg. A tanulmány megrrását az MTA Lendület programja támogatta (Lendulet_2020-56).

⁵ Ejtst: Cvojká.

a Dráva menti horvátok képviselői.⁶ Maga a családnév előbb 1751–52-ben egy bányászati lelkész elbocsátási kérelmében (*Chwoika* és *Chwoyka* alakokban),⁷ 1752–1754 között (*Chwoyka* alakban) a boksánbányai,⁸ 1756–1758 között pedig (*Chwoyka* alakban) az oravicabányai lelkészek névsorában tűnik fel.⁹ Eddigi ismereteink szerint a família az 1870-es évek elején szakadt három fő, egy szombathelyi, egy budapesti és egy eszéki ágra, melyek közül az Eszék városából, a mai Horvátország területéről származó Chwoikák érkeztek végül Székelyföldre, Marosvásárhelyre.

Legkorábbi pontosabb ismereteink a szombathelyi ág jelesebb tagjairól vannak. Chwoika József kereskedő 1871-ben a következő évben megalakult Vas megyei Régészeti Egyletnek adományozók sorában tűnik fel.¹⁰ Később, 1874-ben Chwoika Gyula ezüst és bronz érmeket adott ugyanezen egyletnek,¹¹ 1879-ben Chwoika Ferenc pedig a helyi Katolikus Gimnázium érem- és régiségyűjteményéhez járult hozzá adományával.¹²

A család tagjai 1877-től az eszéki,¹³ majd 1882-től a budapesti újságokban és lakjegyzékekben tűnnek fel.¹⁴ A Bática, Duskok, Érd és Tököl helységek mellett Budapest közelében fekvő Ercsi települést is több évszázada benépesítő ún. rác-horvát kisebbség képviselői között szintén feltűnik a Chwoika családnév. Tagjai a fővárosban és környékén, így Pornóapátiban vagy épp Kerekegyházán vállaltak házvezetői és postamesteri állásokat.¹⁵

Az idővel újabb, több kisebb ágra szakadt, s a történelmi Magyarország különböző pontjain megtelepedett család tagjai közül Chwoika Albin az Országos Magyar Kertészeti Egyesület tagja volt,¹⁶ budapesti műkertészként 1882-től a városvezetők a mai Andrassy út (egykori Sugár út) fásításával,

virágokkal való beültetésével bízták meg,¹⁷ de az 1885-ös országos kertészeti kiállítás bronzérmes díjazottjai és nagy kiállítási eredménnyel kitüntetett résztvevői között is megtaláljuk.¹⁸ E díjak odaítélésének ténye már előrevetíti számunkra, hogy a kertészkedő Chwoikák olyan – sokszor valószínűtlen, meghökkenítő – eredményekkel tudtak előrukkolni egy-egy versenyen, mely még a virágokkal befuttatott, a király mellszobrával díszített kupolaszerű állványok, a ferdén kötött utazó csokrok („hogymindenhová le lehessen tenni”), a trónörökös-pár monogramjával ellátott virágcsokrok vagy az akkori népszínházi díva, Pálmay Ilka rózsákból készített portréjának látványát is túlszárnyalták. Albin az említett tárlaton gyönyörű kék hortenziákkal „keltett méltó föltűnést”.¹⁹ A trükk, mellyel ámulatba ejtette a tárlat látogatóit, a kertészek körében ma már közismert színezési eljárás, de a 19. század végén olyan növényeket eredményezett, mely valódi ritkaságszámba ment. Chwoika feltehetően alumínium-szulfát- vagy timsóoldattal öntözte cserjéit, így azok a talaj kémhatásának megváltozása miatt a megszokott fehér vagy rózsaszín helyett élénk kék virágokat hoztak.

Ugyancsak budapesti lakos volt Chwoika Vilma, aki a *Budapesti Czim- és Lak(ás)jegyzék* szerint az 1910-es években nyugdíjas,²⁰ Chwoika Manó pedig szobrászként dolgozik.²¹ Egy Chwoika Bernátról is tudunk, aki a *Magyarország tiszti cím- és névtára* szerint ugyanekkor Bosznia–Hercegovina bibácsi kerületében volt „erdővéd” Kliska Maxim mellett.²²

Nem csak a budapesti ágon találunk furfangos alkotó embereket, műkertészeket. Az eszéki ág is több generációs sikeres műkertészetet üzemeltetett, így a századfordulón kiadott eszéki helyi sajtóorgánusok (*Die Drau, Slavonische Presse*)²³ és évkönyvek

⁶ Vö. UROSEVICS Daniló 1969; SAROSÁ CZ György 1973.

⁷ BARÓTI Lajos (közl.) 1892, 223–226.

⁸ SZENTKLÁRAY Jenő, dr. 1898, 419. Vö. még MENDELIK Ágoston 1864, 95.

⁹ SZENTKLÁRAY Jenő, dr. 1898, 173.

¹⁰ LIPP Vilmos – MAYER László (közl.) 1991, 429. Vö. még *A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, VIII/127, 1874. jún. 6., 2532.

¹¹ LIPP Vilmos – MAYER László (közl.) 1991, 438.

¹² KUNC Adolf (szerk.) 1880, 79.

¹³ Lásd Chwoika A.[dolf?] műkertészetének reklámjait és vö. a *Die Drau* című lap X–XI. évfolyamainak (1877–1878) különböző számaival.

¹⁴ Chwoika Ágost nyugalmazott katonai hivatalnok – *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, II, 1882, 361; III, 1883–1884, 368. Fellelése, Chwoika Ágost(on)né magánzó – XI, 1899, 773; XIII, 1901–1902, 852; XVI, 1904–1905, 965; XVII, 1905–1906, 992; XVIII, 1906–1907, 999; XIX, 1908–1909, 1037.

¹⁵ *Budapesti Hírlap*, XXVIII/110, 1908. máj. 7., 91; 112, máj. 9., 30; 113, máj. 10., 62; XXXIII/49, 1913. febr. 26., 31; *A Ma-*

gyar Királyi Posta és Távirtda Rendeletek Tára, 13, 1888. márc. 23., 68; 69, 1916. máj. 20., 204; 42, 1918. ápr. 30., 192.

¹⁶ *Kertészeti Lapok*, 1, 1886. jan., 2.

¹⁷ *Az Építési Ipar*, VI/17, 1882. ápr. 23., 136.

¹⁸ *Közgazdasági Értesítő*, IV/23, 1885. jún. 4., 811; 51, dec. 17., 2033; *Nemzet*, IV/996, 1885. jún. 11., 2; 998, jún. 13., 3; *Budapesti Hírlap*, V/161, 1885. jún. 13., 7; *Budapesti Közlöny*, XIX/148, 1885. júl. 2., 3; *Kertészeti Lapok*, 1, 1886. jan., 24; *Pesti Hírlap*, VII/161, 1885. jún. 13., 4.

¹⁹ Uo., VII/160, 1885. jún. 12., 11.

²⁰ *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, XX, 1908, 1088; XXI, 1909, 1138; XXII, 1910, 1139; XXIII, 1911, 1191; XXIV, 1912, 1270; XXVI, 1914, 1360; XXVII, 1916, 1375; XXVIII, 1922–1923, 172.

²¹ Uo., XX, 1908, 1088.

²² *Magyarország tiszti cím- és névtára*, XXXIV, 1915, 667; XXXV, 1916, 651; XXXVI, 1917, 653; XXXVII, 1918, 594.

²³ Vö. a *Slavonische Presse* című lap VII–XXVI. évfolyamainak (1891–1910) és a *Die Drau* című lap XXXVII–LIX. évfolyamainak (1904–1926) különböző számaival.

(*Essegger Bote*) hasábjain más-más kontextusban többször is megjelent a család neve.²⁴ A már tárgyalt 1885-ös budapesti országos kiállítás kertészeti és szőlészeti osztályában a horvát-szlavónországi kiállítók pavilonjában az idősebb Chwoika Adolf különféle magastörzsű rózsák régi és új fajtáit, az ifjabb Adolf saját „fennálló” kerttelepének tervrajzát, míg testvére, Zsigmond egy angolkert tervrajzát mutatta be. A kiállítók jegyzékéből tehát az olvasható ki, hogy az ifjabb Adolf – aki később Marosvásárhelyre érkezik – ekkorra már édesapja telepétől különvált, önállósodott magánkertészetet vezetett.²⁵ Édesapját egyébként a „jó munkáért” ezen kiállításon ún. nagy éremmel is jutalmazták,²⁶ s a tárlat látogatói könyvében ott találjuk a már említett budapesti nyugdíjas, Chwoika Vilma bejegyzését is,²⁷ mely arra enged következtetni, hogy a rokonsági kapcsolatot az eszéki és fővárosi ág tagjai számontartották.

Az idősebb Adolf mellett felnövő két fiú Eszék városában hamar sikeres kertészeti telepet futtatott fel, az egyetlen kislány, Marie kosárfonó iparosként dolgozott. A korabeli tudósítások alapján mindannyiukról elmondható, hogy kiváló vállalkozói érzékkel voltak megáldva. Az ifjabbik, később Marosvásárhelyre került Adolf (helyenként Ádolf) volt az, aki 1895-ben a méltán híres Vladimir Nikolić (1857–1922)²⁸ építésszel együtt elkészítette Dr. Milan Maksimović eszéki palotájának kertrendezési tervét. A fennmaradt tervrajzok szerint a palota parkjába egy asszimetriára épülő, úthálózattal és zöld szigetekkel gazdagon tarkított teret képzeltek el, közepén szökőkúttal, mely utóbbi végül nem valósulhatott meg.²⁹ Szakmai pályájának talán legizgalmasabb szakasza is az 1890-es évekre tehető. A korabeli sajtó szerint ugyanis Bitz Frigyes – ugyancsak eszéki – kertésszel elhatározták, megpróbálják a lehetetlent: valódi kék színű rózsát természetnek. A század közepén Anglia és Belgium rózsatársaságai tetemes összeget ajánlottak fel ugyanis annak a nemesítőnek, aki igazi kék rózsát tud előállítani. 1899-ben az európai napi sajtót bejárta a hír, miszerint Szentpétervár körül sikerült megoldani a kék rózsá nemesítési problémáját. E híresztelés mentén Közép-Európa több élen járó kertésze is jelentkezett, állítva,

hogy neki a szentpéterváriaknál korábban sikerült a bravúr. A történelmi Magyarország területéről a herculesfürdői Gillemot Lajos mellett ott találjuk a jelentkezők sorában ifj. Chwoika Adolfot és társát, Bitz Frigyes is, akikről több lap beszámolt a század fordulóján, illetve legelején, nem kis feltűnést keltve ezzel a korszak (kertész)társadalmában. Azt állították ugyanis, hogy 1897-től természetik a szerbiai szaporítóanyagból előállított kék színű rózsát, a vásárlók számára készített árjegyzékükben e fajtát azonban nem szerepeltették. Az már csak hab volt a tortán, hogy Chwoikák a kék szín valódisága mellett rózsájuk tövis nélkülségét is híresztelték, hangsúlyozták.³⁰ A történetet utólag egyértelmű üzleti fogásként értékelhetjük, hiszen ezzel az állításával Chwoika és társa megfelelő ismertségre tehetett szert, a budapesti kék hortenzia előállításához hasonlóan „gyárthattak” is maguknak hamis kék rózsát, s a kételkedők táborában kisebb-nagyobb szakmai vitákat generálva, vállalkozásukkal hosszabb ideig címlapon maradhattak, anélkül, hogy a reklámozás költségeit fizetni kellett volna. Még olyan kiváló korabeli szaklapok is beszámoltak feltételezett kék rózsájukról, mint a bécsi *Illustrirte Garten-Zeitung*.³¹ Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a kék rózsá hagyományos nemesítési eljárásokkal (nem színezéssel vagy festéssel) való előállítása azóta sem sikerült a kertészeknek, s az első genetikai módosítással létrehozott, nem kis jóindulattal kéknak alig mondható, inkább ibolya színű rózsára is a belga és angol felhívást követően mintegy 164 évet kellett várni: először 2004-ben mutatták be, s 5 év múlva, 2009-ben jelent meg a virágpiacon *Suntory blue rose applause* hibrid néven.

A család újabb „reklámfogásaként” értékeljük a másik fiú, Chwoika Zsigmond kerékpár rekordját, aki így igyekezett bekerülni a napi sajtóba: „Nagy kerékpár-rekord. Nagy utat tett meg kerékpáron Chwoika Zsigmond eszéki lakos. Eszékről Münchenbe karikázott Szlavónián, Horvátországon és Ausztrián át, Linczet, Bécszet és Gráczot is érintve. Érdekes, hogy az egész úton csak egy gépet használt, amelyen a legkisebb csavar se lazult meg, pedig olykor 1100 méternyi emelkedéseken át is vezetett az útja” – írták.³² Zsigmond a kertészkedés mellett

²⁴ Vö. az *Essegger Bote* című évkönyv 1897–1898, 1901–1910, 1912–1913. évi köteteivel.

²⁵ Vö. *Közgazdasági Értesítő*, IV/9, 1885. febr. 26., 276.

²⁶ Uo., 40, okt. 1., 1587; *Budapesti Közlöny*, XIX/221, 1885. szept. 29., 2; *Kertészeti Lapok*, 1, 1886. jan., 24.

²⁷ *Pesti Napló*, XLVII/240, 1896. szept. 1., 13.

²⁸ Ő tervezte többek között az egykori szerb nemzeti színházat, Újvidéken a püspöki palotát, a Stefáneumot, a Jovan Jovanović Zmaj Gimnáziumot, Karlócán a bíróság épületét, a szerb ortodox katedrális, a vukovári Grand Paunović szállodát, Zomboron a Kronić palotát, Szávaasztendemeteren a Preparandiját. Emellett

kiváló szőlész-borászként is ismert. Életéről és munkásságáról bővebben lásd STONČIĆ, Donka 1999.

²⁹ DAMJANOVIĆ, Dragan 2005, 168. és 172.

³⁰ *Budapesti Napló*, IV/193, 1899. júl. 15., 11; *Székelly Nemzet*, XVII/106, 1899. júl. 19., 4; *A Kert*, V/15, 1899. aug. 1., 523; XVI/2, 1910. jan. 15., 68; *Pesti Napló*, LX/303, 1909. dec. 23., 23.

³¹ *Wiener Illustrirte Garten-Zeitung*, XXIV/7, 1899. nov. 10., 251.

³² *Hazánk*, VI/153, 1899. jún. 28., 5. Vö. még *Pesti Hírlap*, XXI/177, 1899. jún. 28., 6; *Pesti Napló*, L/177, 1899. jún. 28., 10.

méhészettel is foglalkozott. Rendes tagja volt a Magyar Országos Méhészeti Egyesületnek, olvasta az *Ungarische Biene* című korabeli szaklapot.³³ 1905-től – édesapja 1904-ben bekövetkezett halála után – átvette az eszéki műkertészet vezetését, főkertésszé vált. Feltehetően az ő fia lehetett Fritz (Frigyes), akinek 1911-től volt bejegyzett mű- és kereskedelmi kertésze, illetve magkereskedése ugyancsak Eszéken.³⁴

Ifjabb Adolf az édesapa halála előtti években – tudva, hogy az eszéki műkertészet vezetését testvére, Zsigmond fogja átvenni – Erdélybe, Székelyföldre kívánta átköltöztetni vállalkozását. Úgy tűnik, nem csak a dísznövényekhez és azok eladásához volt érzelme. 1900-ban például német nyelven jelentette meg a *Gyakorlati útmutató a zöldségtermesztéshez* című munkáját; címlapján ekkor mint elsőszámú szlavón kertépítő, díszfa- és vetőmagtermesztő jelent meg, még Eszéken.³⁵ Marosvásárhelyre esvén választása, 1901 őszén már megnyitotta Bolyai utcai üzletét, melyben – a halottak napjának közeledtére való tekintettel – krizantém és művirág-koszorú kiállítást rendezett. Egy helyi lap híradása szerint „a szép kiállítás” valóban megérdemelte a megtekintést,³⁶ s a hirtelen jött sikeren felbuzdulva Chwoika a maradás mellett döntött. Döntésében az is közrejátszhatott, hogy 1902-ben Bernády Györgyöt a Maros parti város polgármesterévé választották, programjában nagy városátalakítási, parkosítási terveket irányozott elő, s ez – megrendelések, munkák reményében – vonzotta a korszak műkertész szakembereit. 1902-ben ifjabb Chwoika Adolf tíz évi bérletre keresett maga és családjá számára Marosvásárhelyen egy „nagy kertet házzal”.³⁷ Végül a helyi református egyház képviselő-testülete 1903 januárjában döntött a mai Gecse utcai (egykori Szent-Miklós utcai) ún. Kistemplommal szemben lévő ház és kert Chwoikáék részére való bérbeadásáról kertészeti telep létrehozása céljából, de az eredetileg tervezett tíz helyett tizenkét évre, 1914-ig kötötték meg a szerződést.³⁸

A Szent-Miklós utcai kertésztelep működéséről az első adatunk 1904-ből való, amikor a tulajdonos már „erős törzsű nemes rózsafák, mindenféle virág-és vetemény-palánták” legjobb fajtáit kínálta eladásra a *Székely Lapok* hasábjain.³⁹ Legvalószínűbb tehát,

hogy rövid, néhány évre kiterjedő kétlaki életmód után a Chwoika család valamikor 1904 körül költözött Eszékről Marosvásárhelyre.

A délszláv eredetű család tagjainak a nyelvi nehézségek, a mentalitásbeli másság és a helyiek bizalmatlansága miatt nehéz lehetett a város polgárosodó társadalmába beilleszkedni. Erről árulkodik egy 1906-os, közfelháborodást keltő eset, mely szerint a „különben durvaságáról ismert személyiség: Chwoika Antal helyi virágárus”, ifjabb Chwoika Adolf műkertész fia, „az iskolából pajtásaival hazatérő kis Rác Domokost csak azért, hogy véletlenül az üzlet előtt lévő biciklit ledöntötte – oly súlyosan bántalmazta, hogy a különben ép, egészséges kis gyerek ma már sajnálatraméltó nyomorék teremtés. És minderről a rendőrség nem tud, jóllehet egy fél város tudja az esetet.” A cikkíró az eset kapcsán a helyiek nevében komolyan számon is kérte és megfenyegette az édesapát: „Már most tisztelt Chwoika úr, vajon ön azért jött városunkba, hogy még arra sem méltatva az közönséget, amely Önt fönntartja, annak a közönségnek [...] nyelvét nem érdemesíti arra, hogy megtanulja [...] Különben a panasz Ön ellen már egész halmazzal került tudomásokra, hogy vevőivel is durva módon bánik el. Vigyázzon magára, míg nem késő, mert önmaga lesz oka annak, ha úgy kell eltávozni városunkból, mint jött. Mert mi szívesen látjuk ugyan az idegeneket, de csak addig, míg ők is megbecsülnek minket. Különben az ügy még befejezetlen!” – olvashatjuk.⁴⁰ Ifjabb Chwoika Adolf és fia ellen büntetőeljárás indult, néhány hónap múlva a törvényszéki orvosok révén azonban bebizonyosodott, hogy az esetben ártatlanok voltak, a szóban forgó gyermek betegsége régebbi eredetű, s a vádak, így a vádaskodó újságcikkben leírtak is tévedésen alapultak. A járásbírói, majd a királyi ügyészégi tárgyaláson Chwoikáék ilyen módon felmentést nyertek, s a korábbi cikkíró decemberben a félretájékoztatásért bocsánatot kért: „Chwoika kifogástalan üzleti nevéhez szó nem fér.”⁴¹

A kezdeti kellemetlenségek ellenére 1907-től beindult Chwoikáék marosvásárhelyi vállalkozása, mely a helyieket friss palántákkal, virágkoszarakkal, -csokrokkal, -koszorúkkal traktálta.⁴² Ennek ellenére – érdekes módon – ifjabb Adolf műkertészete, fais-

³³ *Magyar Méh*, XXV/6, 1904. jún., 135; XXVI/2, 1905. febr., 26.

³⁴ Vö. *Központi Értesítő*, XXXVII/76, 1912. szept. 22., 2396; *Földművelési Értesítő*, XXIV/4, 1913. jan. 26., 82; *Budapesti Közlöny*, XLVII/9, 1913. jan. 12., 3.

³⁵ CHWOIKA, Adolf 1900.

³⁶ *Székelység*, IV/103, 1901. okt. 31., 3.

³⁷ Uo., V/284, 1902. dec. 11., 4; 287, dec. 14., 4.

³⁸ *Székely Lapok*, XLIII/12, 1903. jan. 16., 3.

³⁹ Vö. Uo., XLIV. évfolyamának (1904) 107–113. számain.

40 Uo., XLVI/155, 1906. júl. 10., 3.

41 Uo., XLVI/290, 1906. dec. 20., 3.

42 Uo., XLVII/126, 1907. jún. 5., 4; 127, jún. 6., 3; 128, jún. 7., 3; 129, jún. 8., 4; 130, jún. 9., 4; 131, jún. 11., 4; 132, jún. 12., 4; 133, jún. 13., 4; 134, jún. 14., 4; 135, jún. 15., 4; 136, jún. 16., 8; 137, jún. 18., 4; 138, jún. 19., 4; 140, jún. 21., 4; 141, jún. 22., 4; 142, jún. 23., 4; 143, jún. 25., 4; 144, jún. 26., 4; 145, jún. 27., 4; 146, jún. 28., 4; 149, júl. 3., 4; 150, júl. 4., 4; 152, júl. 6., 4; *Székely Napló*, XLI/61, 1911. ápr. 22., 3.

kolája és magkereskedése az 1908-as bécsi *Osztrák–magyar kertészeti és kapcsolódó ágazatok címjegyzéke* szerint (melynek szerkesztéséhez lektorként is hozzájárult) hivatalosan még Eszéken bejegyezve működött, virágszalonnát – Gáspár Antal és Franz Grüssel mellett – azonban már hivatalosan is Marosvásárhelyen találjuk.⁴³ A *Kert* című szaklapból tudjuk, hogy 1907 júliusától ifj. Adolf marosvásárhelyi műkertésze számára heti 12 korona fizetség, lakás és tűzifa ellenében kertészsegédet keresett,⁴⁴ 1911-ben pedig újabb hirdetményben keresett segítőt maga mellé.⁴⁵ A magyar királyi földművelésügyi miniszter 1909. évi januári jelentése szerint a műkertészet azonban még mindig Eszékben szerepelt.⁴⁶ A szabad forgalomra való jogosítást is itt szerezte meg, s ifjabb Adolf feltehetően Marosvásárhelyre való költözését követően is élt vele, annak ellenére, hogy a kimutatásokban hivatalosan 1914-ig még mindig Eszék-felsővárosban szerepelt a műkertészet és a gyümölcsfaiskola.⁴⁷

Ifjabb Adolf és fia, Antal mellett a feleség, az édesanya marosvásárhelyi tevékenységéről is adatokkal rendelkezünk. Egy 1911-es januári újsághirdetésben Chwoika Adolfné sárga orpingtonokat árusított, s elérhetőségként Marosvásárhelyt jelölte meg hirdetésében.⁴⁸ A vásárhelyiek körében addig szinte teljesen ismeretlen, szokatlan külsejű, a 19. század legvégén Angliában kinemesített tyúkok bizonyára felkeltették a helyi baromfitartók figyelmét. Az 1912-es első marosvásárhelyi zsebkönyv szintén említi a Chwoika családot: virágkereskedők és kereskedelmi kertészek. Eszerint kertészetüket fiukkal, Chwoika Antal kereskedelmi kertésszel a mai Gecse Dániel utca sarkán, a 63. szám alatt rendezték be, míg üzletüket a Főtéren, a mai Rózsák tere 45. szám alatti ún. Papp-palota földszinti helyiségében üzemeltették.⁴⁹ A korabeli számozás szerint ez volt a Papp Zsigmond fűszer- és vaskereskedő által építtetett klasszicizáló újbarokk, emeletes épület a Bolyai utca 1. szám alatt. A Szent-

györgyi Dénes által szerkesztett – szintén 1912-es – *Maros-Vásárhelyi lexikon*ban Chwoika Adolf eme boltjának reklámszövegét is olvashatjuk: „Virág-erdő van állandóan! Chwoika Adolf műkertésznél BOLLYAI-UTCA. Ahol a legcsinosabb csokrok, koszorúk és virágkosarak készülnek. Mindennap különleges élővirágok és dísznövények kaphatók a legolcsóbb árban.”⁵⁰ E hirdetés ihlethette Kovács András Ferenc kitalált 19. századi vásárhelyi alteregójának, a Lázary René Sándor figurának 1996-ban közzétett *Novum forum Siculorum* című költeményét, melyben egy helyütt ezt olvashatjuk: „És Chwoika Adolfnál virágerdő vagy, / Mert a műkertészet floreálgat nagyon!”⁵¹

A „floreálgató”, virágzó vállalkozás vezetése mellett Chwoikák az 1910-es évekre, úgy tűnik, sikerült megjelöljék helyüket Marosvásárhely társadalmában. Nevük feltűnik többek között a Műkedvelők Asztaltársasága⁵² és az Iparos Polgári Egylet⁵³ rendezvényein, de a helyi mészárosok és mészáros ifjak táncestélyére,⁵⁴ Pálffy Nina színházi előadására,⁵⁵ Apponyi Albert gróf vásárhelyi fogadására,⁵⁶ a Vöröskereszt helyi akciójára⁵⁷ is „felülfizettek”, adakoztak, illetve virágdíszeket és -csokrokat adományoztak. Az édesapát, ifjabb Adolfot 1914-ben a vásárhelyi székhelyű, alakuló Erdélyrészi Eb-, Baromfi-, Házinyúl-, Galambtenyésztő, Méhészeti és Állatvédő-Egyesület luxuseb osztályának ideiglenes vezetőjévé is megválasztották.⁵⁸ Fiával, Antallal rendszeresen kínálták eladásra az általuk tenyésztett szentbernathegyieket.⁵⁹ A méretes kutyákat Marosvásárhely korabeli polgárai feltehetően hasonló csodálattal fogadták, mint Adolfné orpington tyúkjait, hisz vélhetően ezek voltak az első ilyen, 1888-tól önálló fajtaként elismert kutyák a városban. Ifjabb Adolf tagja volt a Marosvásárhelyi Galambtenyésztők Egyesületének is, fajgalambok (fehér és színes angol karrierek, kék strasserek, fehér angol parókások) tartásával is foglalkozott szabad idejében.⁶⁰

⁴³ Vö. PFEIFFER, Otto (bearb. und herausgeg.) 1908, 46, 71, 166–167, 201, 209. Ebben az évben kiadott árjegyzéke ugyancsak Eszéket jelöli meg telephelyként (*Kertészeti Lapok*, XXIII/4, 1908. ápr., 129).

⁴⁴ *A Kert*, XIII/14, 1907. júl. 15., 447; 15. aug. 1., 478; 16. aug. 15., 510; 17. szept. 1., 542.

⁴⁵ Uo., XVII/19, 1911. okt. 1., 605.

⁴⁶ *Szatmárvármegye Hivatalos Lapja*, VIII/12, 1909. márc. 25., 232.

⁴⁷ Vö. *Budapesti Közlöny*, XXVII/43, 1892. febr. 23., XXXVII/109, 1903. máj. 13., 2; 4; XXXVIII/139, 1904. jún. 18., 3; XXXIX/57, 1905. márc. 10., 2; XL/41, 1906. febr. 20., 5; XLI/70, 1907. márc. 24., 8; XLII/35, 1908. febr. 12., 3; XLIII/60, 1909. márc. 14., 4; XLIV/34, 1910. febr. 11., 2; XLV/49, 1911. febr. 28., 8; XLVI/40, 1912. febr. 20., 4; XLVII/9, 1913. jan. 12., 3; XLVIII/3, 1914. jan. 4., 5.

⁴⁸ *Vadászat és Állatvilág*, XI/2, 1911. jan. 15., 4; 3, febr. 1., 4.

⁴⁹ MvHA 1912, 37.

⁵⁰ SZENTGYÖRGYI Dénes (szerk.) 1912, 16.

⁵¹ *Látó*, VII/6, 1996. jún., 7.

⁵² *Székely Napló*, XLI/145, 1911. szept. 21., 2.

⁵³ *Székely Lapok*, XLIII/34, 1903. febr. 12., 3.

⁵⁴ *Székelység*, VI/53, 1903. márc. 6., 3; *Székely Lapok*, XLIII/54, 1903. márc. 7., 3.

⁵⁵ Uo., XLIII/288, 1903. dec. 17., 1.

⁵⁶ *Székelység*, VIII/8, 1905. jan. 11., 2–3.

⁵⁷ *Székely Ellenzék*, XI/54, 1908. márc. 5., 2.

⁵⁸ *Vadászat és Állatvilág*, XIV/3, 1914. febr. 1., 9. Az egyesület által májusban szervezett kiállításról és versenyről lásd TEÁE 1914.

⁵⁹ Uo., XIII/4, 1913. febr. 15., 3; 5, márc. 1., 3; XV/9, 1915. máj. 1., 9.

⁶⁰ Uo., XII/19, 1912. okt. 1., 5; 20, okt. 15., 4; 21, nov. 1., 4.

A helyi református egyházzal kötött bérleti szerződés 1914 januárjában járt le. Megújításáról nem állnak rendelkezésünkre adatok. Tudjuk viszont, hogy Chwoikáék virágüzletébe 1914. április elején Weisz Sámuelné Zauberer Veron női és férfi kalapszalonya költözött,⁶¹ a virágbolt pedig rövid ideig a Főtér szemközti oldalára, az 5. szám alatti Apolló-palota földszintjére került. 1915-től a forrásokban *Chwoika Adolf és fia műkertészete* néven ugyanakkor feltűnik egy újabb vállalkozás Eszék-felsővárosban,⁶² mely arra enged következtetni, hogy a világháború idején a fiú, Antal jobbnak látta hazamenni, míg az apa Marosvásárhelyen maradt, s itteni tevékenysége még néhány évig dokumentálható. 1914 áprilisában például az Erdélyrészi Állattenyésztő és Állatvédő Egyesület táncestélyének szervezői,⁶³ augusztusban a hátrahagyottak segélyezői,⁶⁴ 1915 karácsonyán a katonák számára szervezett gyűjtés adományozói között tűnik fel neve.⁶⁵ 1916 nyarán egy apróhirdetést tett

közzé,⁶⁶ míg ősszel a menekültek,⁶⁷ 1917-ben pedig az állami kórház javára⁶⁸ adakozott. Kertészeti telepe ekkor már feltehetően nem működött, de a főtéri virágüzletéről 1917 októberéből⁶⁹ és 1918. júliusából is vannak még szórványos adataink: „különleges élővirágok és dísznövények” forgalmazója volt a főtéri Chwoika-bolt.⁷⁰ Ifjabb Adolf és felesége hirtelen eltűnése Marosvásárhelyről az első világháborús eseményekkel magyarázható. Feltehetően a háborút és az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően már jobbnak látták maguk is hazatérni, immár a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia részét képező Eszékre. Szűk két évtizedes székelyföldi jelenlétük nem tűnt el azonban teljesen nyomtalanul. Az említett Lázár René Sándor-költemény mellett Vitus K. György 1991-es *Virágerdő van állandóan – Egy kis nosztalgia* című újságcikke is felvillantotta a Chwoika család Marosvásárhelyen kertészkedő tagjainak halványuló emlékét.⁷¹

Nagy Zsolt – ELKH BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, Tóth Kálmán u. 4., H-1097; nagy.zsolt@abtk.hu

Irodalom

- MvHA 1912 = *Marosvásárhelyi Almanach Marosvásárhely Szab. Királyi Város Cim- és Lakjegyzékével* [kiadó nélkül], Marosvásárhely, 1912.
- TEÁE 1914 = *Tájékoztató az Erdélyrészi Állattenyésztő és Állatvédő Egyesület 1914 évi május hó 31-iki és június hó 1-ei országos eb- és galambkiállítás, baromfi, házinyúl, méhészeti bemutató, országos műkotorék és rendőrkutya versenyéről* [kiadó nélkül], Marosvásárhely, 1914.
- RNL, XIV = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*, XIV, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1916.
- *
- BARÓTI Lajos (közlő)
1892 A bánsági kath.[olikus] papságra vonatkozó és egykoron a temesvári adminisztráció levéltárában meglevő iratok kivonatai (1716–1753) (Folytatás), *Történelmi és Régészeti Értesítő*, VIII, 4, 209–231.
- CHWOIKA, Adolf
1900 *Praktische Anleitung zum Gemüsebau*, Druck von Julius Pfeiffer, Essek.
- CSOMA Zsigmond
1997 *Kertészet és polgárosodás (Az európai szőlészeti-bonászási-kertészeti ismeretek oktatása, szaktanácsadása a Georgikonban és a Keszthelyi Uradalomban, a 18. sz. végétől a 19. sz. közepéig). Agrártörténeti, agrártudomány-történeti monográfia*, Centrál Európa Alapítvány, Budapest.
- DAMJANOVIC, Dragan
2005 *Historicistička palača dr. Milana Maksimovića u Osijeku*, *Peristil*, XLVIII, 1, 155–174.
- KUNC Adolf (szerk.)
1880 *Értesítő a szombathelyi kir. katolikus főgymnasiumról 1879–80*, Bertalanffy József Könyvnyomdája, Szombathely.
- LIPP Vilmos – MAYER László (közl.)
1991 A vas megyei régészeti egyesület Naplója és a tagok Névjegyzéke Szombathely 16/2 72, *Vasi Szemle*, XLV, 3, 425–446.
- MENDLIK Ágoston
1864 *IX. Pius római pápa és a magyar püspöki kar, vagyis főpapok s egyháznagyok életrajzi gyűjteménye*, Nyomatott a Lyceumi Könyvnyomdában, Pécsset.

⁶¹ *Ellenőr*, VIII/46, 1914. márc. 21., 3; 49, márc. 28., 6; 60, ápr. 18., 3.

⁶² *Budapesti Közlöny*, XLIX/36, 1915. febr. 13., 4.

⁶³ *Székely Napló*, XLIV/51, 1914. ápr. 2., 3.

⁶⁴ Uo., XLVI/126, 1914. aug. 20., 1.

⁶⁵ Uo., XLV/Rendkívüli kiadás, 1915. dec. 21., 1.

⁶⁶ Uo., XLVI/120, 1916. aug. 5., 2; 121, aug. 6., 2; *Ellenőr*,

X/120, 1916. aug. 4., 2; 122, aug. 7., 2.

⁶⁷ Uo., X/Rendkívüli kiadás, 1916. szept. 7., 1.

⁶⁸ *Székely Napló*, XLVII/Rendkívüli kiadás, 1917. jan. 18., 1.

⁶⁹ Uo., XLVII/163, 1917. okt. 28., 1.

⁷⁰ *Ellenőr*, XII/116, 1918. júl. 26., 2.

⁷¹ *Népújság*, XLIII/150, 1991. aug. 1., 2.

NAGY Zsolt

2021 Az árnyékban maradt Öllerer család. Egy osztrák virágkertész-família a „rövid 20. században”, Erdélyben, *Erdélyi Múzeum*, LXXXIII, 2, 102–119.

2021a Műkertészek, kertész vállalkozók a 19–20. századi Marosvásárhelyen, *A Maros megyei magyarság történetéből*, V, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 101–127.

PFEIFFER, Otto (bearb. und herausgeg.)

1908 *Pfeiffer's Adressbuch für den Gartenbau und die verwandten Zweige in Oesterreich-Ungarn*, Wien.

SAROSÁ CZ György

1973 Magyarország délszláv nemzetiségei, *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve VII.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 369–390.

STONČIĆ, Donka

1999 *Arhitekt Vladimir Nikolić*, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Novi Sad, Novi Sad.

SZENTGYÖRGYI Dénes (szerk.)

1912 *Maros-Vásárhelyi lexikon* [kiadó nélkül], Marosvásárhely.

SZENTKLÁRAY Jenő, dr.

1898 *A Csanád-Egyházmegyei Plébániák története I.*, Csanád-Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár.

TAKÁCS Katalin

2017 *Uradalmi kertészetek a 19. századi Magyarországon* (Doktori értekezés), Szent István Egyetem, Gödöllő.

UROSEVIC S Daniló

1969 *A magyarországi délszlávok története*, Hazafias Népfront, Budapest.

O familie croată de floricultori, familia Chwoika în Târgu Mureş (1901-1918)

(Rezumat)

Studiul de caz are scopul de a reconstitui apariția familiei croate de floricultori Chwoika în Târgu Mureş la începutul secolului al XX-lea, pe baza articolelor și reclamelor publicate în presa locală și regională. Numele străin Chwoika apare în lista grădinarilor privați din Târgu Mureş în timpul primului mandat al primarului György Bernády (1902-1912). Activitatea și prezența lor în Țara Secuiească se poate documenta până în anul 1918.

A Croatian Family of Flower Gardeners, the Chwoika Family in Marosvásárhely (Târgu Mureş) (1901–1918)

(Abstract)

The study aims at reconstructing the appearance of the Croatian family of flower gardeners Chwoika in Marosvásárhely at the beginning of the 20th century, based on articles and newspaper advertisements published in the local and regional press. The foreign sounding name Chwoika first appears on the list of Marosvásárhely private flower gardeners of during the first mandate of mayor György Bernády (1902–1912). The family's activity and presence in the Székelyföld region can be documented until 1918.

